

NACIONALINĖS MOKSLO PROGRAMOS „MODERNYBĖ LIETUVOJE“ 2017– 2019 METŲ TARPINĖS ATASKAITOS APIBENDRINTOS VERTINIMO IŠVADOS

Nacionalinės mokslo programos „Modernybė Lietuvoje“ (toliau – Programa) 2017– 2019 m. įgyvendintų projektų rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad Programos tikslas bus pasiektas, o uždaviniai įgyvendinti.

Pažymėtina pirmuoju Programos vykdymo etapu finansuotų projektų teminė atitiktis programos uždaviniams. Turininė projektų įvairovė padengia beveik visas abiem uždaviniams įgyvendinti numatytas priemones. Ligšiolinių tyrimų stoka yra įvardyta programos pagrindime: „Lietuvos visuomenės raidos tyrimams trūksta kompleksiškos, konceptualios, lyginamosios ir tarpdisciplininės prieigos“. Konstatuotina, kaip paskiri užbaigti projektai šias prieigas išplėtoja, tik galbūt būtų galima pasigesti platesnio apibendrinimo apie Programos finansuotų tyrimų prieigų novatoriškumą.

Įgyvendinti projektai modernybės problematiką analizavo iš įvairių humanitarinių ir socialinių mokslų perspektyvų. Aptarti modernybės aspektai, susiję su raštijos paminklais, vaizdiniais menais, architektūra, atminties kultūra, sociodemografinė visuomenės raida ir kt. Proporcingai derinti istoriniai ir dabarties tyrimai. Į 10 projektų buvo įtraukti kitų šalių mokslininkai. Ypač daug projektų skirta miesto modernėjimo procesams ir padariniams tirti, tačiau tyrimų, orientuotų į giluminius procesus ir išsiskiriančių rimta, sąvokinių lygmenį peržengiančia teorine refleksija, vis dėlto stinga. Atsižvelgiant į tai pastebėtina, kad menkai pagrįstas atrodo ataskaitos pasidžiaugimas, jog baigtuose tyrimuose buvęs žengtas svarbus žingsnis nagrinėjant filosofines ir teorines modernybės reiškinių formavimosi prielaidas ir jo konceptualizacijos būdus, – gal tik žingsnelis. Tai galėtų būti akcentas, kurį Vykdyto grupė, kai programos vykdymas bus pratęstas, pabrėžtų organizuodama II kvietimą

Pirmo kvietimo projektų rezultatų gausa jau dabar kai kur gerokai pranoksta planuotą minimalią apimtį, nors finansuotas buvo tik 21 tyrimas, t. y. mažesnė pusė viso numatyto mažiausio projektų skaičiaus (50). Iš pirmajame kvietime atrinktų ir realizuotų paraiškų neįgyvendinta liko tik 1. Minimalų nesėkmės indeksą veikiausiai lėmė ne tik paraiškas teikusių tyrėjų mokslinis brandumas ir jas bei ataskaitas vertinusių ekspertų kvalifikacija ir geranoriškumas (net 14 projektų iš 18, nes 2 baigimo terminas atidėtas, buvo skirtas papildomas laikotarpis rezultatams pateikti), bet ir efektyvi administracinė projektinių darbų priežiūra.

Pagrindiniai Programos finansuotų tyrimų rezultatai, žvelgiant kiekybiškai, yra neginčytinai svarūs. Ypač tai matyti palyginus tai, kas pasiekta, su tuo, kas planuota per visą Programos vykdymo laikotarpį. Jei kalbant apie šaltinių publikacijas ir parengtas duomenų bazes matyti pusiaukelė (10 iš planuotų 20), knygų (mokslo monografijų ir studijų) atveju fiksuotinas išskirtinis rezultatyvumas tik parengimo (17 iš planuotų 20), bet dar ne publikavimo stadijoje, tai straipsnių produktyvumas nekelia abejonių: publikuota 105 mokslo straipsniai (planuota 180), taigi vidutiniškai 5 vienam projektui, iš jų beveik pusė – tarptautiniuose mokslo leidiniuose (planuota 20). Absoliučios daugumos vykdytų projektų pagrindiniai rezultatai yra (kolektyvinės) monografijos, kuriose pateikiamos originalios išvados, atveriančios naujus Lietuvos visuomenės modernėjimo profilius, padedančios geriau suprasti šiuolaikinės visuomenės būklę. Ypač tai pasakytina apie projektus, atsigrėžusius į iki šiol labai mažai profesionalaus tyrėjų dėmesio

Lietuvoje sulaukusias problemas ir objektus: gamtos naikinimo ir vartotojiškumo, bevaikystės, seksualinės elgsenos, šeimos modelių, kartų skirtumų. Kiti publikuoti tyrimai svariai papildo arba koreguoja Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų diskursą (pavyzdžiui, „*Pavasario balsų*“ mikroistorija: lietuviškų tekstų modernėjimo genetinė rekonstrukcija). Kai kurie Programos pirmajame etape įgyvendinti projektai sėkmingai įrašė Lietuvoje vykusius ar vykstančius procesus į platesnį europinės modernizacijos kontekstą, atskleidė jų tarpusavio sąryšius (pavyzdžiui, *Europietiškoji tapatybė kaip esminis atvirosios visuomenės Lietuvoje formavimosi faktorius: filosofinė analizė ir juridinė interpretacija*), kiti kompleksiniu būdu, novatoriškai atlikti, į visiškai naują lygį pakėlė vietos reiškinių ar problemų pažinimą (pavyzdžiui, *Paskutinioji sovietmečio karta kintančios modernybės kontekstuose ar Bevaikystė Lietuvoje: modernios visuomenės socio-kultūrinė kaita ir individualios patirtys*). Turint galvoje, kad Programos rezultatai vertinami baigus ją įgyvendinti, yra suprantama, kad pasiekus pusiaukelę daryti esmingesnes išvadas apie rezultatų pobūdį yra per anksti. Vis dėlto pastebėtina, kad: (i) įvyko kokybinis proveržis tiriant Lietuvoje mažai tyrinėtą arba visai netirtą problemas; buvę (ii) sėkmingai pritaikyti nauji humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimų metodai; žvelgiant į visumą, (iii) ryškus tyrimų tarpdiscipliniškumas, o kai kur – ir tarptautiškumas.

Tarpinėje ataskaitoje užbaigtų tyrimų rezultatų sklaidai daug dėmesio tikėtis nevertėtų, ką ir kalbėti apie tų rezultatų pritaikomumą, vertintiną tik žvelgiant iš ilgesnės laiko distancijos. Vis dėlto matyti aiški tendencija: sklaida daugiau nei pakankama. Pusės laikotarpio Programos vykdymo kiekybiniai rodikliai jau viršija planuotuosius visam laikotarpiui: baigtų projektų rėmuose perskaityti 122 (žodiniai) moksliniai pranešimai, kurių 11 buvo plenariniai, iš jų 73 – tarptautiniuose mokslo renginiuose (o iš viso planuota dalyvauti 100 mokslo renginių, 40 kurių turėjo būti tarptautiniai; tiesa, pranešimų ir renginių skaičiai nesutaps, nes neretai vieno, o kai kada ir kelių projektų vykdytojai dalyvauja vienoje konferencijoje); surengta 11 mokslo renginių, kurių 6 tarptautiniai (planuoti iš viso 6 renginiai). Žinia, kiekybė savaime nieko nereiškia (apie tai ataskaitoje ir nekalbama), bet, kaip ir mokslo publikacijų atveju, turime aiškų rezultatyvumą.

Socialinės ir kultūrinės plėtros veiklos, vadinamasis viešinimas, yra sunkiai planuojamas jau individualių projektų lygmeniu, ką ir kalbėti apie mokslo tyrimų programą, tad „Modernybės Lietuvoje“ rengėjai tokių rezultatų iš viso tenumatė 50, taigi vidutiniškai po vieną projektui. Toks planas nebuvo labai pagrįstas, jei laukta poveikio visuomenei ir valstybei, todėl nesunku nuspėti, kad jau dabar yra viršytas. 63 atlikti veiksmai, taigi daugiau nei po tris vienam užbaigtam projektui, nėra mažai, tačiau tik 9 jų yra mokslo populiarinimo publikacijos, taigi tikri mokslo plėtros darbai, ne vien nuo informavimo ar reklamos nesiskiriantis „viešinimas“. Tęsiant Programą pageidautina platesnė projektų rezultatų sklaida visuomenėje, panaudojant tam ir kultūrinės žiniasklaidos, publicistinius ar mokslo populiarinimo kanalus, kurių tikrai Lietuvoje nestinga, taip pat pasitelkiant pas mus vis dar sunkiai prigyjančias viešų diskusijų apie pasiektus tyrimų rezultatus bei išleistų knygų kritiškų pristatymų formas. Manytina, tai prisidėtų ir prie tyrimų rezultatų pritaikomumo didinimo.

Apie pastarąjį aspektą tarpinėje ataskaitoje irgi kalbama, kadangi tam buvo skiriama nemažai dėmesio pačioje Programoje. Pirmiausia čia turimi galvoje socialinių mokslų tyrimai, orientuoti į dabartį ar ateitį, kuriuose „pateiktos išvados ir rekomendacijos, leidžiančios formuoti valstybės šeimos, lyčių ir demografinę politiką, išgryninti jos tikslus, koreguoti visuomenėje vykstančius procesus atsižvelgiant į lyčių vaidmenį, seksualinę elgseną, kultūrinės nuostatas ir

vertybes“; konkrečiau – „modeliuoti pramonės politiką, panaudoti dalies užimtųjų pramonėje gebėjimus ir kitus išteklius aukštesnės pridėtinės vertės kūrimui, viešajame sektoriuje diegti efektyvius vadybos modelius“. Suprantama, kad čia remiamasi projektų ataskaitose pateikiamomis rekomendacijomis ir jų ekspertiniais vertinimais, tačiau tokiose formulotėse galima pasigesti tikslumo. Apie tyrimų rezultatų recepciją švietime (pavyzdžiui, pritaikymą aukštųjų mokyklų studijų ar bendrojo mokymo programoms) kalbėti dar gerokai per anksti, kaip ir apie tarptautinio bendradarbiavimo plėtrą, jaunųjų tyrėjų, doktorantų įtraukimą į tyrimus ir kt., nes Programos kvietimo sąlygų pažadinti precedentai gali ir netapti tradicija. Vis dėlto, jau dabar matome, kaip kai kurie tyrimai padeda pagrindus didesnei mokslo šakų ir kryptių integracijai, tarpdalykinio tyrimo praktikoms Lietuvoje. Programos Vykdytojų grupė turėtų pagalvoti, kaip baigiamojoje ataskaitoje šiuos dalykus galima būtų įvertinti nebe iš būsimų galimybių perspektyvos. Baigiamojoje ataskaitoje rekomenduotina įvardinti konkrečius projektus, kurie pateikė praktines išvadas ir rekomendacijas (kokia forma, kokias). Šiuo metu konstatuotina, kad tyrimų rezultatų sklaida ir pritaikomumas yra pakankami.

Prie dalykų, kurie tarpinėje ataskaitoje galėjo būti apgalvoti ir pateikti geriau (ir kartu tai rekomendacija baigiamajai Programos ataskaitai), yra Vykdytojų grupės distancija su Programos finansavimą laimėjusiais projektais, tiksliau, jų pasiektais rezultatais. Aiškesnė refleksija ypač būtų pageidautina baigiamojoje Programos ataskaitoje, kam pagrindą galėtų suteikti Vykdytojų grupės organizuojamas vienodai reiklus ekspertų darbas ne tik atrenkant finansuotinas paraiškas (kas trečia laimėjusi I kvietime), bet ir svarstant ataskaitas. Lauktina, kad baigiamojoje ataskaitoje rastųsi galimybių visų programos užbaigtų projektų rezultatus apibendrinti ir iš kritiškesnės distancijos arba bent sulaukti konkretno pagrindimo, kuo konkrečiai vieni ar kiti projektai buvę inovatyvūs ar kas rodo konkretaus tyrimo teorinio lygio aukštumą.

Kaip pagrindinė projektų užbaigimo problema nurodomas pačių projektų vykdytojų pabrėžiamas laiko stygius, pirmiausia monografijoms užbaigti (publikuoti). Projektų ataskaitas vertinusius ekspertus tai įtikino, greta kitko argumentuojant ir inovatyvumu, dėl kurio tyrimai pareikalavo daugiau sąnaudų. Todėl Vykdytojų grupė ataskaitoje ir nurodo apsisprendimą „atsisakyti reikalavimo kartu su baigiamąja ataskaita teikti išspausdintas monografijas“. Tai galėtų būti rimtas palengvinimas ir mokslininkams, ir jų darbą vertinantiems ekspertams. Žvelgiant į tarpinius Programos vykdymo rezultatus išoriškai, galima būtų išskirti ir kitų klausimų. Pavyzdžiui, apie kiekybės (kurios siekimas daugelyje projektų akivaizdus) ir kokybės santykį, apie mokslo publikacijų ir kitos rezultatų sklaidos santykį ir proporcijas, apie tarptautinių publikacijų užsienyje, į kurių gausinimą nurodo baigiamoji ataskaitos rekomendacija, reikšmę humanitarinių, socialinių mokslų ar juos apjungiančiuose tyrimuose: pavyzdžiui, ar tai tikrai kokybės, o gal inovatyvumo, o gal sklaidos pastangų rodiklis? Juk patys tyrėjai, sprendžiant iš tarpinių rezultatų, kaip pagrindinius tyrimų rezultatų formas vis dėlto noriau renkasi knygas. Žinoma, tai klausimai, kurių rimtesnės refleksijos galima tikėtis užbaigus Programą.

Apibendrintina, kad Programa sudarė sąlygas kokybiškiems moksliniams tyrimams atlikti, reikšmingiems ir pagrįstiems rezultatams pasiekti. Galima teigti, kad Programa vertintina kaip sėkmingai vykdoma ir rezultatyvi.

Programos įgyvendinimą siūloma tęsti.